

'... וזהו כל עיקר שימוש הכעס ורציחה שנברא בעולם, שאין בו צורך כלל רק לזרע עמלק שנאמר בהם תמחה, שם צריך לשמש ברציחה. ונענש שאול על שהשתמש שם ברחמנות. ולעתיד דימחו ויתבטלו, יתבטל גם יצר זה מהעולם... דהוא עצמו (- ענין מחיית עמלק) ביטול יצרא דכעס וליבון יצר דתאוה דהכל נמשך מזה' (מתוך רסיסי לילה כג).

דף כג

'זהכתיב לא תקם ולא תטר - ההוא בממון הוא דכתיב דתניא איזוהי נקימה ואיזו היא נטירה... וציערא דגופא לא...'. לכאורה משמע בגמרא שאיסור נקימה ונטירה אינו אמור אלא בממון אבל אם ציער אדם את חברו צער הגוף [דהיינו ביוש וחירוף בדברים. ע' שו"ת הריב"ש קכ], רשאי הלה לנקום וליטור. ו'דבר הלמד בענינו' הוא, שהרי הכתוב מדבר בעניני ממון.

ומכאן למדנו שמוזהרים ישראל שלא להמנע מלעשות צדקה וגמילות חסד בשביל מי שלא נהג עמו כהויתו, או ליטור לו בלבו על כך (עפ"י ספר יראים קצו). וכל שכן שאסור לדבר עליו לשון הרע וכדומה, שהרי אפילו נטירה בלב בלבד אסורה, אלא צריך למחות הדבר בלבו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל ועוד ראשונים.

ומדברי ספר החינוך (רמא רמב) משמע שהאיסור כולל גם כשציערו חברו צער הגוף [רק בשעת מעשה מותר להשיב על חירופיו מן הדין. ומדת חסידות שלא להשיב]. וגם מסתימת דברי הרמב"ם משמע שאינו מחלק בין דבר שבממון לצער הגוף. ואפשר שהם סוברים שכששאלו בגמרא מ'הנעלבים ואינם עולבים... נדחה התירוץ הקודם הלכך למסקנא אין חילוק בין ממון לצער הגוף. וכשהסיקו 'דנקיט ליה בליביה' אין הדברים מתיחסים אלא כלפי תלמיד חכם ומשום שחרפוהו בפרהסיא ויש בדבר בזיון לתורה, אבל בשאר כל אדם אסור לנקום וליטור לו איבה אפילו במקום צער הגוף.

וכיון שהדבר שנוי במחלוקת ראשונים באיסור של תורה - ספיקא דאורייתא לחומרא (עפ"י חפץ חיים בפתחה ללאוין באר מים חיים ח-ט).

א. ע"ש עוד שלגלות גנותו לאחרים, אפילו אם ציערו הלה בגופו נראה שאסור לכל הדעות כי עובר על 'לא תשא' - לא תשא, משום השומע.

ועוד צדד (באיסורי רכילות ה באר מים חיים ז) שגינהו שלא בפניו, אינו בכלל 'צער הגוף' ואסור לכל הדעות להמנע מלהלוותו או מלגמול לו חסד וצדקה.

ב. יש מי שמיישב דעת הרמב"ם והחינוך עם סוגיתנו, על פי דברי רבנו אברהם בן הרמב"ם (מעשה נסים יג) שלא גרס בגמרא החילוק בין ממון לצער הגוף אלא בין מילי דעלמא שבהם אסור ליקום וליטור [בין בממון בין בצער] ובין מילי דאורייתא שראוי לחכם לנקום וליטור כנחש (עפ"י פירוש הגרי"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג ח"ב ל"ת נא. וכן מוזכר חילוק זה בדברי הריטב"א). עוד יש להעיר מדברי התוספתא (בסוטה ה,ו): הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר משום בל תקום ובל תטור. ומשמע לכאורה ששיטת התוספתא שלאוין אלו אמורים אף בצער שאינו של ממון. ואפשר שמשם מקור לדעת הרמב"ם והחינוך.

'נקימה - אמר לו השאילני מגלך... למחר אמר לו השאילני קרדומך... נטירה - אמר לו השאילני קרדומך... למחר אמר לו השאילני חלוקך...'. שינה ממגל לקרדום וחלוק, כי כן דרך התלמוד לתפוס כלים מכלים שונים (עפ"י הריטב"א. וכתב שם הסבר נוסף על פי גרסתו, ע"ש).

– אף על פי שאיסור נקימה יכול להילמד ב'קל וחומר' מנטירה – אך אילו היה כתוב רק לא תטר הייתי אומר שמוהיר על הנקימה ואילו הנטירה מותרת, לכך כתובים שניהם שבא זה ולימד על זה (עפ"י משנה למלך ביאת מקדש ב,ב בשם הגמרא).

בקהלות יעקב (ערכין ד) צדד שכל הנוקם עובר בשמים, משום 'לא תקם' ומשום 'לא תטר'. אך לפי האמור יתכן ואינו עובר אלא באחד כי לא הוציאו הכתוב בשמים אלא כדי ללמד מזה על זה ולעולם אזהרה אחת היא בכל אחד מהאופנים. אמנם מסתבר שהנקימה חמורה מהנטירה הגם שאין בה אלא לאו אחד, וכמש"כ המשל"מ שאילו היה כתוב לאו אחד היינו מעמידים אותו על נקימה.

'... אבל בחולה אפילו שמים מוציאין. והיחידין מוציאין שמים'. רש"י פרש בחולים שהם יושבים לבדם. ומדובר בכאלו שיכולים לכבוש אצבעותיהם שלא כחולה דרישא, אלא שאינם מעורבים עם השאר.

ויש גורסים (מובא בערוך) 'והיה רי'ן' – פירוש, מחמת גאותם אינם עומדים בעיגול עם שאר הכהנים אלא לבדם (רש"י).

'אין מוציאין לא שלישי ולא גודל – מפני הרמאים...'. לרמב"ם (בתשובה קכו) פירוש אחר מלרש"י בכל הענין. וגרס 'שלוש' במקום 'שליש', וגם בתירוץ הגמרא בהמשך גרס אחרת [מאי מונין לו נמי אחת – בגודל?]. ולפי גרסתו ופירושו, מי שהוציא שתי אצבעות כגון החולה – מונים לו שתיים. [ולכן מותר כאן המנין – כי מנין האנשים לא נודע, אלא מנין האצבעות היוצאות בלבד].

ואין מוציאין שלש אצבעות, שמא יכווץ אצבע אחת ויאמר שתיים הוצאתי – כשיראה שהמנין מסתיים בו. ומאותה סיבה אין מוציאין אגודל – מפני שנקל לכופפה.

עוד על דרך הסוד בהסתרת האגודל במקדש ובתפילה – בספר עשרה מאמרות 'אם כל חי' א,לג.

'בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר, אמר: הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמא סכין'. כלומר מהרו ליטול הסכין מליבו כי עדיין אינו מטמא (עפ"י ריטב"א ורבנו אליקים).

עוד בדין מפרכס לענין טומאה שנחשב כחי – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א לח.

'ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים... שמע מינה שפיכות דמים הוא דול וטהרת כלים כדקיימא קיימא'. אף על פי שמדובר כאן בדאגת האב על בנו, מכל מקום כיון שהורגלו בשפיכות דמים כל כך, נעשו אכזרים גם על בניהם (חדושים ובאורים).

זירושלים בת אתווי עגלה ערופה היא והתניא... ועוד לא נודע מי הכהו כתיב והא נודע מי הכהו – אלא להרבות בבכיה'. מאותה סיבה אין להוכיח מכאן שגם כאשר נמצא חלל בתוך העיר מביאים עגלה ערופה [ושנאמר בשדה – דיבר הכתוב בהווה], שיש לומר שאין מביאים (כדברי הרלב"ג והאברבנאל), ולא נתכוין אלא להרבות בבכיה (עפ"י מנחת חינוך תקלא,כה).

הביא שם מספר מחנה יהודה שהוכיח מכאן שמביאים עגלה ערופה אף כשנמצא חלל בעיר. וע"ע: גבורת ארי, שו"ת בית זבול ח"ב כה,ח-ט.

וע"ע בשו"ת דובב מישרים (ח"א ק) מה שכתב מסוגיתנו אודות הבאת עגלה ערופה על הנמצא מפרכס.

(ע"ב) 'אי סלקא דעתך עבודה היא, יש לך עבודה שכשירה בשני כלים?' לכאורה לדברי ריש לקיש אין הכהן רשאי להוסיף על שני כלים וכדרך שאין מוסיפים על ארבע בגדים לרבי יוחנן. והדבר קשה שעובד במזבח ובעזרה בגילוי ראש [והתוס' (להלן כה. ד"ה והא) כתבו שלכך לא הפיסו בעזרה, מפני שנוטל מצנפתו של אחד מהם ואין דרך כבוד לעמוד גלוי ראש בעזרה]. ושמואל לריש לקיש לא חייב הכתוב אלא שני כלים, אבל אם רוצה – לובש ארבעה. וכן משמע לשון 'שכשירה בשני כלים'. אם כהן גדול בא להרים את הדשן, נראה שלריש לקיש תורם בשני כלים. אבל לרבי יוחנן שמצריך ארבעה בגדים להדיוט, נראה שכהן גדול חייב בשמונה דוקא (חדושים ובאורים). לפי מה שצדד שרשאי ללבוש יותר משני כלים, נראה לכאורה שאין בו פסול ד'מרוכה בגדים' וא"כ יכול ללבוש כיוסי ראש אחר שאינו מבגדי כהונה.

'מנין שלא יהא דבר קודם למכנסים.' 'נראה דאין זה אלא לכתחלה אבל אם לבשם שלא כסדר ועבד – עבודתו כשרה, דלא מייתי בגמ' קרא לעכב, ולא שנינו דמשנה סדר הבגדים עבודתו פסולה. ובנדה ס"ו: תד"ה כל כתבו התוס' דכל דבר שאין עצמו מצוה אלא רק תוצאתו לא שייך לומר בו דלכתחלה יעשה כך ובדיעבד כשר גם באופן אחר. ולפי"ז מכאן מקור לשיטת הרמב"ם דמנה לבישת בגדי כהונה למצות עשה בפני עצמה (מהגר"א נבנצל שליט"א). בגבורות ארי דן בדבר וצידד לומר שהוא מעכב כיון ששנה עליו הכתוב. וחסר שם המשך הדברים. – ע' בזה בספר חדושים ובאורים. עוד בדין סדר הלבשה וסדר הבגדים בכתובים – ע' שאגת אריה, בית הלוי ח"א א, ז; חו"ב סנהדרין מט:

ענינים טעמים ופרפראות

'כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם.' בשם הבעש"ט: כנחש הזה שאינו מרגיש טעם, כך נקימתו אינה להנאתו ולכבודו האישי אלא לשם שמים בלבד (מובא בספר בעש"ט עה"ת. וכן מובא בשם ר"פ מקוריץ, לקוטי הש"ס לח ועוד). ומהרש"א פירש שאינו משיב לו חרפה כמדתו אלא שומר הדבר בלבו להענישו לאחר זמן בדבר קטן. ויש מפרשים שמניח עלבונו למקום (ע' ריטב"א, מאירי ועוד). ויש אומרים: רק במילי דשמיא יש לו לנקום ולא במילי דעלמא, כנזכר לעיל. וע"ע משמרת איתמר במדבר ד"ה לדן.

'לא תקם ולא תטר את בני עמך – ואהבת לרעך כמוך.' הנוקם, למה הוא דומה? לאדם שפצע ידו האחת בסכין שבידו השנייה, וחוזר ופוצע את היד השנייה לנקום נקמת הראשונה – כך כל ישראל נפש אחת, ואהבת לרעך כמוך (ירושלמי נדרים טד).

– טעם שהזהירה תורה מפני הנקמה והנטירה מאדם שמבקשים ממנו חסד ואינו עושה, ולא הזהירה את הראשון מפני צרות עינו – לפי שהראשון אין שנאה יוצאת ממנו על האחר אלא כחס על שלו ואינו רואה זולתו ואת הראוי לו, אבל מי שבא לנקום ולנטור על כך, מעיד על עצמו שאינו חס על שלו שהרי אלמלא שנהג חברו ברשעות היה משאלו ונותן לו בנפש חפצה, אלא שגדלה שנאה על חברו שהתנהג עמו

ברשעות – וכל שמחמת שנאה, מזהירה עליו תורה ביותר.

(עפ"י פירוש הראב"ד לתורת כהנים; העמק דבר קדושים)

– אין לו לאדם להתרעם על חברו על שלא עשה עמו טובה, לא הלוא לו מעות וכדומה – כי מסתמא לא נקצב מאת הש"י הטובה הזו אצלו.

וגאון אחד היה ממשיל על זה משל; לאחד שצריך לאיש ששמו ראובן ושאל אנשים היכן אוכל למצאו, ענו לו במקום פלוני נמצא קיבוץ של אנשים, אולי ישנו עמדם. וילך לשם ולא נמצא שם ראובן – היעלה על דעתו להתרעם על הנאספים שם, למה שמו שמעון או לוי ולא ראובן?! – רק עליו ללכת למקום אחר לבקש את ראובן האמתי.

כן הדבר הזה; למה לו להתרעם על האיש שאינו רוצה למלאות בקשתו, אחרי שאין זה האיש שהיה רצון הש"י עליו להטיב עמו, עליו ללכת לבקש את הטובה ממי שנגזר עליו להטיב עמו. אשרי אנוש יצייר זאת תמיד במחשבתו בכל מארעותיו, בחייו הפרטיים ובמסחרו ולבו יהא בריא ושלם, לא תעלה קנאתו על אחרים, לא ינקום ולא יטור (חפץ חיים על התורה קדושים).

'הנעלבין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין... עליהם הכתוב אומר ואהביו כצאת השמש בגברתו'.

'לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדבריו הרעים, שלא יענהו השומע – שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים; ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החרופין. ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם ובכך יינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל-קטטה – לא יחרפוהו בני אדם זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים.

ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישב לו דרך סלטול ונעימות ולא יכעס הרבה כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחרופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם...

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין זה יותר מדי, ועליהם אמרו ז"ל 'הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין...' (מתוך ספר החינוך מצוה שלח).

(ע"ב) 'איבעיא להו, שפיכות דמים הוא דול אבל טהרת כלים כדקיימא קיימא או דילמא שפיכות דמים כדקיימא קיימא אבל טהרת כלים היא דחמירא'. לכשנתבונן נראה כי שני צדדי הספק הללו רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב; לפי הצד הראשון היה אב זה אכזרי כל כך ללא טיפת רגש אנושי, שאינו שם לבו על בנו המפרפר בין חיים למות אלא אך על טהרת הכלי. ולאידך גיסא, בהנחה ש'שפיכות דמים כדקיימא קיימא', הרי שהיה כשאר כל אדם שבשעה שרואה את בנו מפרפר רח"ל כולו מלא תדהמה וזעזוע ונפשו יוצאת אליו, אלא שטהרת כלים חמורה עליו – הרי שהתגבר והתעלה אדם זה על רגשותיו האנושיים, והגיע לדרגה גבוהה מאד. הנה רואים אנו אדם העושה מעשה מסוים שיתכן לפרשו כבעל מדרגה רוחנית גבוהה מאד ויתכן שעשהו מתוך איבוד צלם אנושי.

וזהו פשוט מאמר רו"ל 'עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפינחס' – לא שמעלים מעשה זמרי ומבקש שכר על מעשים אחרים שבידו, אלא על מעשה זמרי עצמו מבקש עליו שכר, שכן כאמור המעשה מצד עצמו אינו מוכיח כלום ולעולם אין לדעת מה מסתתר מאחוריו).
(עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, בסוף הספר)

'אי סלקא דעתך עבודה היא, יש לך עבודה שכשירה בשני כלים?! יש לפרש שלכך נאמר ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת – כי האבנט ומגבעת נועדו רק לעבודות חשובות, ואילו מכנסים וכתונת נצרכים גם להרמת הדשן שלובש מן הבגדים הפחותים, כדברי הרמב"ם (עפ"י משך חכמה תצוה כחמ. עע"ש).
יש ליתן טעם בכך על שייחודו ברכות מיוחדות 'אזור ישראל בגבורה' ו'עוטר ישראל בתפארה', שהן כנגד האזור והמגבעת המיוחדות לישראל, ואינם בכלל שאר בגדים הנצרכים לכל אדם. וע"ע במובא בערכין טז.

*

מדו בד הוא הכתונת שמכפרת על כעס (ערכין טז). ושפיכות דמים. ומכנסי בד – נגד תאוה, כי מכנסים מכפרים על גילוי עריות. ורומז על מי שהוא נקי עב"פ בתאוה וכעס יכול להתקרב לה'.
(מי השלוח ר"פ צו)

דף כד

זרב, דבר וכל דבר לא דריש'. כלומר אינו מרבה מכל עבודה שיש אחריה עבודה אלא בא ללמד על הזאות. או גם אפשר שהוא בא ל'כלל ופרט' כדלהלן. אבל אין לפרש שאינו דורשו כלל – שאין בתלמוד מי שאינו דורש 'כל' לריבוי או לכלל (ריטב"א).

'ע"ב) נתן שמן ליחייב? – איכא הדלקה. הדליק ליחייב? – הדלקה לאו עבודה היא. ואם תאמר, אם ההדלקה אינה 'עבודה' נמצאת העבודה האחרונה שבמנורה היא נתינת השמן והרי היא בגדר 'עבודה תמה' – אין הדבר כן כי מכל מקום נתינת שמן אינה עבודה משלימה ומתממת הדבר (עפ"י מאירי).
וצריך לחלק בין זה ובין תרומת הדשן שכתבו בתו"י שהואיל והנחת הדשן [וכן הוצאתו. ע' משל"מ תמידין ב,י] כשרה בור ואינה עבודה לכך הורמה נחשבת עבודה תמה. וי"ל שלגבי המזבח נשלמה העבודה בתרומת הדשן מעליו, ומכך שהנחה כשרה בור מוכח שעיקר העבודה הוא הסילוק מהמזבח ולא הדשן הנתרם, הלכך לגבי עבודת המזבח נחשבת היא עבודה תמה. משא"כ במנורה לא נשלמה עבודת המנורה אלא בהדלקה. וע' בשפת אמת ועוד.

'הצתת אליתא עבודה היא, הדלקה לאו עבודה היא'. פרשו הראשונים ז"ל לפי שהצתת הקיסמים יש בה טורח שהאור צריך לדלוך בעצי המערכה, שלא כהדלקת הפתילה, כיון שהדליק ברוב היוצא עולה השלהבת מאליה (עפ"י ריטב"א, תוס' ישנים ותורא"ש).
והחזון-איש (מנחות ל,ח) פירש 'הדלקה לאו עבודה' [לא מפני שהדלקה אין בה ממש שודאי עבודה חשובה היא אלא שלא ניתנה בהדלקת הנרות] – שהרצון הוא להעלות נר תמיד, ובעצם לא היה צריך להדליקה

אמר רבי יצחק: אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה (ככתוב בשאול ויפקדם בטלאים – מנה את ישראל בצאתם למלחמה על ידי דבר אחר; כל אחד ואחד נטל טלה מאת המלך, ונמנו הטלאים. בתחילה מנאם בשברי חרסים (בבזק), ומשנתמנה פרנס על הצבור העשיר ומנאם בטלאים).

אמר רבי אלעזר: כל המונה את ישראל – עובר ב'לאו' שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול היום אשר לא ימד. רב נחמן בר יצחק אמר: עובר בשני לאוין שנאמר לא ימד ולא יספר.

ובסוף ימי דוד המלך, כשהוסת למנות את ישראל, ניגף העם בשל כך.

ומשום איסור זה הכהנים במקדש הוציאו אצבעותיהם למנין, ולא נמנו לגולגלותם.

א. כתב הרי"ד: שלא לדבר מצוה אסור למנות אפילו על ידי דבר אחר, ולכן היה נגף בימי דוד

מפני שלא היה המנין שהוא לצורך דבר מצוה. וכעין זה כתב הרי"ק (שמואל-ב כד) שאין למנות

שלא לצורך אפילו על ידי דבר אחר ועל כן באה המגפה בימי דוד. ואולם הרמב"ן (תשא) כתב

שהחטא היה משום שלא מנו על ידי דבר אחר (וע"ע ברמב"ן ריש במדבר). וסוגיין דעלמא להחמיר

(עפ"י שבט הלוי ח"ו כ).

ב. ספירה על ידי הכתב, או על פי רשימות; הרלב"ג (במדבר) כתב שאין איסור (וע' גם לנצי"ב ריש

במדבר). ואולם בשו"ת כתב סופר (יו"ד קו) העתיק בשם אביו החתם-סופר שאסור. וכן פסק

בשו"ת שבט הלוי (ח"ו כ).

ג. כשרוצים לידע אם יש מנין עשרה, אין למנות האנשים אלא על ידי אמירת פסוק כגון 'הושיעה

את עמך...'. (עפ"י תשובת גאון; ראשונים. וכן כתב הפרי-חדש נה).

ד. אין להתיר למנות תלמידים על ידי העמדתם בשורות של שנים או שלשה, וילד אחד מכל

שורה מכריז מספר; אחד, שנים... ובכך מתודע אם כולם נוכחים – אלא יש לודא נוכחות על

ידי הקראת שמות (שבט הלוי ח"א לד).

ה. אודות מפקד אוכלסין בישראל; בשו"ת שבט הלוי (ח"ו כ) צדד להתיר למסור נתונים לצורך

סטטיסטיקה בלבד אך לא להימנות, ויפרש כן בשאלון [ואף על פי שבמשרד הראשי יעמדו

על המספר]. 'וגם בזה כולי האי ואולי, ואינו ברור אצלי. ואם אפשר להמנע מכל זה – טוב

יותר'.

ואולם אם המנין כולל יהודים ונכרים כאחד [גם אם לבסוף עושים הפרדה ביניהם, אך הלא

הרבה אנשים רשומים כיהודים אצל המונים ובאמת אינם יהודים] – צדדו בזה להתיר, בייחוד

כאשר אין כותבים את מספר הנפשות על השאלונים (ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ט לה; עלה יונה עמ'

קלט – מכתבי הגר"י קניבסקי והגר"י מרצבך זצ"ל).

כהן שקידש ידיו ורגליו בלילה, האם צריך לקדש שוב בבקר – נתבאר בזבחים כ.

דפים כב – כג

לז. א. אלו תכונות הוזכרו בסוגיא, הנצרכות לפרנס הממונה על הציבור ולתלמיד חכם?

ב. אלו הן נקימה ונטירה האסורות?

א. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: אין מעמידים פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים

(=דופי משפחה. רש"י) תלויה לו מאחוריו – שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריק.

וכן אמר רב יהודה אמר שמואל: לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (משפחה.

בניגוד לדוד שבא מרות המואביה. רש"י).

עוד אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול – מפני שמחל על כבודו (בתחילת מלכותו, שהחריש לבני בליעל שביזוהו. וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך. רש"י).

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש – אינו תלמיד חכם. ופרשו: לא בעניני ממון, שזה אסור מהתורה, אלא אם ציערוהו צער הגוף, אף על פי ששבח הוא לו כשהוא שותק ואינו משיב – אינו מסיר הדבר מלבו, ואם בא אדם אחר לנקום נקמתו בקיום המשפט – ישותק ולא ימחה בידו.

כן פרש"י. ויש מפרשים שמניח עלבונו למקום (ע' ריטב"א מאירי ועוד). ומהרש"א פירש שאינו משיב לו חרפה באותה מידה שעשו לו רק שומר הדבר בלבו להענישו בדבר קטן [כמו עקב הנאמר בנשיפת הנחש לעומת 'ישופך ראש' הנאמר באדם]. ויש מחלקים בין מילי דשמיא שצריך ליקום וליטור, ובין מילי דעלמא שאסור (עפ"י ריטב"א; רבי אברהם בן הרמב"ם). ויש מי שפירש: שנקמתו אינה מלווה בתחושת הנאה ומתיקות, כנחש שאין לו הנאה מטרפו (בשם בעש"ט).

ויש מי שכתב לתלות שאלה זו במחלוקת החכמים אודות הרב שמחל על כבודו אם כבודו מחול [שהרי מצינו (בשבת לא.) להלל במעשה שהשיב לשואלו בחיבה הגם שזילול בכבודו] (עפ"י שפת אמת. ופסק הרמב"ם (ת"ת ה, יא) כבודו מחול).

ופסק הרמב"ם (תלמוד תורה ז, ג): אם חרפוהו או ביזוהו בסתר – מצוה למחול לו וזוהי מדת חסידים ראשונים, אבל בפרהסיא – אסור לתלמיד חכם למחול על כבודו, ואם מחל נענש מפני בזיון תורה, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה. וכן כתבו שאר פוסקים שאסור לו למחול על בזיונו משום זלזול בכבוד התורה (ע' ר"ן ר"ה יז; שו"ת הרשב"א ח"א פד שו"ת הריב"ש רכ).

וכשמבקשים ממנו מחילה – ימחל, שכל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו.

ב. איזוהי נקימה – אמר לו: השאילני מגלך. אמר לו: לאו. למחר אמר לו: השאילני קרדומך. אמר לו: איני משאילך, כדרך שלא השאלתני.

איזוהי נטירה – אמר לו: הילך, איני כמותך שלא השאלתני.

א. גם על הנטירה שבלב עוברים בלא תטר ולא דוקא באמירה. [ולאידך גיסא, אם אינו נוטר איבה בלבו אלא אומר לו בדרך תוכחה על צרות העין שבו – אינו עובר. יד הקטנה הל' דעות ז]. וכן אם נמנע מלהשאילו מפני שלא השאיל לו הלה, הגם שאינו אומר כן בפיו – עובר בלא תקם (עפ"י אהבת חסד ד, ה; חפץ חיים פתיחה ללאוין – עפ"י רבנו יונה, ספר החינוך ועוד. וכ"כ הראב"ד בפירושו לתורת כהנים קדושים. וע"ע: גבורת ארי, קה"י ח"ו נד).

ונראה שכל הנוקם עובר גם משום 'לא תטור' (קהלות יעקב ערכין ד).

ב. משמע בגמרא לכאורה שאם חטא לו חברו בדבר שיש בו צער הגוף, כגון שחרפהו וביזוהו – אין כלפיו איסור נקימה ונטירה. ואולם יש ראשונים הסוברים שזה נאמר רק בתלמיד חכם ומשום בזיון לכבוד התורה, אבל בשאר אדם – אסור לנקום וליטור אף באופן זה. וצריך להחמיר בדבר כי ספקא דאורייתא לחומרא (עפ"י חפץ חיים בפתיחה ללאוין באר מים חיים ט).

עוד נראה, לפי מה שכתב בשפת אמת לתלות דינו של רבי יוחנן בשאלה אם הרב שמחל על כבודו כבודו מחול אם לאו, הרי לפי מה שאנו נוקטים להלכה שכבודו מחול, אין כל הכרח לחלק בין ענין שבממון לצער הגוף אלא בכל אופן אסרה תורה לנקום וליטור, ובוה מיושבים דברי הרמב"ם והחינוך שלא חילקו בדבר [אם לא לת"ה בפרהסיא כנ"ל] (עפ"י דברי שלום ח"ב ג).

גינהו שלא בפניו; לכאורה אין זה בכלל 'צער הגוף' ולכלל הדעות אסור למנוע בשל כך מלהלוותו או ליתן לו צדקה וכד' (עפ"י חפץ חיים איסורי רכילות ה; באר מים חיים ז).

ג. הסברא נותנת שהנמנע מלהלוות את חברו מחמת שנאה וקנאה, אעפ"י שאיבתו אינה נובעת מכך שעשה לו הלה רעה – עובר ב'לא תקום'. וצריך עיון (עפ"י קהלות יעקב ערכין ד).

ד. כתבו פוסקים: איסור נקימה ונטירה כולל גם אדם רשע, לכך נאמר בני עמך ולא 'לעמיתך' וכד' (עפ"י כלי יקר, שם חדש, עמודי ארזים, מהר"ם שיק). ויש מי שכתב שאין איסור בדבר (רדב"ז, מובא בספר מגדים חדשים סוף שבת).

לח. כיצד היו מפייסים במקדש?

כיצד מפייסים במקדש; הכהנים עומדים בעגולה, בא הממונה ונוטל מצנפת מעל ראשו של אחד מהם, וממנו מתחיל למנות כפי המספר (העולה על הרבה על מספר הכהנים. עפ"י רש"י) שהסכימו עליו מתחילה (כה. ע"ש). מונה אצבעותיהם של הכהנים, הולך וסובב (מימין או משמאל – מחלוקת אמוראים בירושלמי), והכהן שבו מסתיימת הספירה הוא הזוכה.

כל כהן מוציא אצבע אחת, היא האצבע הסמוכה לאגודל. החולים שאינם יכולים להפריד אצבעותיהם אחת אחת, רשאים להוציא את האמה עם האצבע (עפ"י רש"י. והרמב"ם גרס: 'שלוש' במקום 'שליש'. ערש"ש). ונמנים שתיהן כאחת. ואין מוציאים אגודל מפני הרמאים, ואם הוציא – אין מונים לו, ולא עוד אלא שלוקה בפקיע [= רצועת מלקות הפסוקה בראשה לרצועות דקות] מן הממונה.

הרמב"ם נקט (עפ"י גירסה אחרת בגמרא) שכל אצבע ואצבע נמנית בפני עצמה.

דף כג

לט. תרומת הדשן והוצאתו –

- א. – באלו בגדים הן נעשות?
- ב. – האם כהן בעל מום כשר לעשותן?
- ג. – האם הן 'עבודות' אם לאו?

א. תרומת הדשן והוצאתו נעשות בבגדי קדש. (בתרומת הדשן מפורש ולבש הכהן מדו בד... ובהוצאתו נאמר ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט – אלו שהרים בהם), אלא שלהוצאת הדשן לובש בגדים פחותים יותר (ולבש בגדים אחרים. תנא קמא דר"א. וכן תנא דבי רבי ישמעאל).

א. בתוס' מבואר שגם רבי אליעזר הדורש 'בגדים אחרים' להוצאת בעלי מומים כדלהלן, אינו חולק על כך שצריך בגדי כהונה להוצאה. ומבואר עוד בתוס' ישנים שגם לדבריו צריך בגדי כהונה פחותים להוצאת הדשן, ודורש 'אחרים' לכאן ולכאן (וע' גם בריטב"א ובמשל"מ ב.).

ואילו ר"י הלבן כתב שלרבי אליעזר אין צריך בגדי כהונה. וכן מובא בפירוש הרמב"ן (ויקרא ו, ד. וכן בחדושי הריטב"א מהרב החסיד. ואפשר שהכוונה לרמב"ן).

ויש שנראה מדבריהם שאף להלכה שבעלי מומין אינם כשרים, אין צריך בגדי כהונה בהוצאת הדשן (המשל"מ תמה על הרמב"ם שלא הוכיר בגדי כהונה בהוצאה. וכן הביא דעה זו המאירי בשם 'יש מפרשים'. ויש מי שכתב לפרש לדעה זו שרק בהורדת הדשן מהמזבח צריך בגדי כהונה, לא בהוצאה מחוץ לעיר. עפ"י שיירי קרבן על הירושלמי. ובאבן האול תמה על כך).

ב. תרומת הדשן, יש אומרים שגם היא נעשית בבגדים פחותים משאר בגדי כהונה (כן נראית דעת הרמב"ם (תמידין ב,י) והחינוך (קלא), וע' גם בריטב"א לעיל יב:). יש מי שצדד לדעה זו שבאותם בגדים שהוא מרים, בהם מוציא את הדשן (כן משמע בתשובת הרב"ז ח"ה א'שפה; מנחת חינוך קלא, ח – 'צריך עיון). ויש אומרים שלהוצאת הדשן צריך בגדים פחותים מהם (עפ"י מאירי בשם 'יש מכריעין'). ואולם רש"י (יב: ד"ה את) חולק וסובר שאין צריך בגדים פחותים להרמה, שאינם מתלכלכים מהדשן בהרמת מלוא מחתה אחת. (וכן דעת תוס' ישנים כאן. וע"ע יפה עינים ושפת אמת). לדברי ריש לקיש, אין הכהן לובש אלא שני בגדים; מכנסים וכתונת (שכן נאמר בתרומת הדשן: ולבש הכהן מדרו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו). ולרבי יוחנן – ארבעה (גילה הכתוב שנים והוא הדין לשנים נוספים. ורבי יהודה למד זאת מיתור ומכנסי בד ילבש – להביא מצנפת ואבנט להרמה. ופרשו [לדעת רבי יוחנן] שלרבי דוסא אין צריך על כך ריבוי מיוחד. והוצאת הדשן הוקשה להרמה לענין הבגדים. עפ"י תוס').

הלכה כרבי יוחנן (מלחמות ה'. וכ"מ ברמב"ם).

ב. נחלקו תנא קמא ורבי אליעזר האם כהן בעל מום כשר להוצאת הדשן (... אחרים והוציא...) אם לאו. לריש לקיש, כמחלוקת להוצאה כך מחלוקת בהרמה. ולרבי יוחנן, הרמה – לדברי הכל עבודה היא ואינה כשרה בבעל מום.

א. במשנה למלך (תמידין ב,י) הסיק שמחלוקת זו אמורה הן לענין הורדת הדשן מהמזבח הן לענין הוצאתו מהעזרה חוץ לעיר, שתיהן כשרות לר"א להעשות בבעלי מומין ולת"ק אינן כשרות [אם מפני שגם ההוצאה החוצה 'עבודה' היא או עכ"פ מפני שצריך לה בגדי כהונה ולא הותרה לבישת הבגדים אלא לכהנים כשרים].

ב. הלכה כתנא קמא שכהן בעל מום אינו כשר להוצאת הדשן, וכל שכן להרמה (רמב"ם תמידין ב,טז).

ג. זר; לדברי רבי אליעזר המכשיר בעל מום להוצאת הדשן, אף זר כשר. ולתנא קמא, רבי יוחנן מחייב מיתה וריש לקיש פוטר מפני שהיא עבודת סילוק ולא עבודת מתנה (עפ"י ירושלמי). וברמב"ם משמע שאין זר לוקה על הוצאה מפני שאינה עבודה, רק איסור בעלמא יש. ובמשל"מ הקשה על כך מהירושלמי.

צ"ע בשו"ת דובב מישרים (ח"ב יז) שנקט כהנחה ברורה שזר אינו כשר להוצאת הדשן אף לרבי אליעזר. ואפשר שלדעתו כל דברי הירושלמי רק בהנחה שהוצאת הדשן לר"א אינה טעונה בגדי כהונה, אבל לפמש"כ התוס' שצריך בג"כ הרי שצריכים לתרומה 'כהונה', שאי אפשר שזר כשר וכהן בבגדי חול פסול.

ולתרומת הדשן, נראה לכאורה שזר פסול לריש לקיש אליבא דרבי אליעזר, שהרי 'כהן' כתיב.

ד. הוצאת הדשן טעונה קידוש ידים ורגלים (דובב מישרים ח"ב יז עפ"י המשנה בתמיד ב,א). ולפי הירושלמי שלר"א זר כשר, לכאורה א"צ קידוש ידים ורגלים, כשם שכל העבודות שזר כשר בהן א"צ קידוש כגון שחיטה (עריש"י כה:). אך יש לומר שהורדת הדשן מן המזבח טעונה בכל אופן קידוש וחמורה משאר עבודות.

ג. תרומת הדשן; ריש לקיש סבר שאינה 'עבודה' (שלדעתו אינה נעשית בארבעה בגדים אלא בשנים), ולכן מכשיר רבי אליעזר לעשותה בכהנים בעלי מומין. ורבי יוחנן סבר 'עבודה' היא (וסובר שצריכה ארבעה בגדים), ולכן לדברי הכל אינה כשרה בבעלי מומין. ובהוצאת הדשן לא נחלק רבי יוחנן על ריש לקיש שלר"א עושים אותה בעלי מומין, ומשמע לכאורה שאינה עבודה.

בפירוש רבנו חננאל נראה שלפי תנא קמא הפוסל בעלי מומין – עבודה היא אף לריש לקיש. וכן כתב רבנו אליקים (ועתוס' להלן נט: ד"ה והרי. וע"ע במאירי). ואילו בתוס' (ד"ה יש) מבואר שלריש לקיש אינה עבודה בין לרבי אליעזר בין לתנא קמא, ובעל מום שפסול לת"ק – מפני שהוא כזר ואין זר קרב לגבי מזבח. וכן לרבי יוחנן אליבא דרבי אליעזר המכשיר בע"מ – אינה עבודה [אלא שגזרת הכתוב להצריך ארבעה בגדים]. ואולם לרבי יוחנן אליבא דת"ק הפוסל בעלי מומין – הוצאת הדשן עבודה היא (עפ"י תוס' כו: ד"ה איכא. וע' משל"מ תמידין ומוספין ב, י שנסתפק לומר שלרבי יוחנן אפילו לר"א עבודה היא אלא שגזר הכתוב להכשיר בעלי מומין).

והרמב"ם (תמידין ומוספין ב, טו) פסק שהוצאת הדשן אינה עבודה הגם שפסק כת"ק וקרבי יוחנן שבעלי מומין אינם מוציאים אותו (והמשל"מ תמה על כך מהירושלמי). ואולם בתרומת הדשן פסק (שם י) שעבודה היא.

דף כד

- מ. א. תרומת הדשן – מהו שיעורה?
 ב. מה דינו של זר שהרים את הדשן?
 ג. אלו הן העבודות שזר שעשאן חייב עליהן מיתה, ואלו שפטור?
- א. שנה רבי חייא: נאמר בתרומת הדשן והרים ונאמר במנחה והרים – מה להלן בקומצו אף כאן בקומצו. ולא בקומצו ממש שזה אי אפשר פן ייכזה אלא ליתן שיעור להרמה שלא יפחות מאומד מלא הקומץ, ואם רצה להוסיף – מוסיף (רש"י).
- א. בירושלמי מבואר שצריך להרים כזית. וצריך שיישאר דשן, שלא יטול הכל. הרמב"ם השמיט דין זה, ועמד על כך המשנה-למלך (תמידין ב, יב).
- ב. המצוה היא להרים מדשן האימורים או אברי העולה שנתאכלו, ולא מדשן העצים (עפ"י ריטב"א כ: וכן מבואר בירושלמי – מנחת חינוך קלא, א).
- ג. נראה שיש לתרום בכל יום מהדשן החדש, ולא מדשן שכבר תרמו ממנו (עפ"י חדושים ובאורים).
- ב. תרומת הדשן נעשית על ידי כהן כמפורש בכתוב. ואם הרים זר, לדברי רב – אינו חייב מיתה (עבודת מתנה... והזר הקרב יומת – ולא עבודת סילוק), וללוי – חייב (לכל דבר המזבח). וכן נחלקו אמוראים בירושלמי (ומוזכר בתוס' כו:); רבי יוחנן מחייב וריש לקיש פוטר. ופסק הרמב"ם (ביאת מקדש ט, ב ה) לפטור. וכן דעת בעל ספר החינוך (שצ. וע' משנה למלך; חדושים ובאורים).
- ג. זר אינו חייב מיתה אלא על 'עבודה תמה' – עבודה הגומרת ומתממת את הדבר, ולא עבודה שיש אחריה עבודה כגון שחיטה (אפילו בפרו של אהרן, או מליקה שדינה בכהן. עפ"י אחרונים) וקבלה והולכה – שיש אחריה זריקה (ועבודתם –) (עבודה תמה)... והזר הקרב יומת). וכן אינו חייב אלא על עבודת מתנה ולא על עבודת סילוק. אלא שלדברי לוי דוקא על עבודות סילוק הנעשות בפנים פטור כגון הוצאת כף ומחתה, אבל על תרומת הדשן חייב כנ"ל אעפ"י שהיא עבודת סילוק (... ולמבית לפרכת – ועבודתם עבודת מתנה ולא עבודת סילוק). ואף עבודות שבהיכל אמר רבא שאינו חייב אלא בעבודת מתנה (ולמבית לפרכת). תניא כוותיה דרב. תניא כוותיה דלוי.